

Dr. SZÁNTÓ IMRE tanszékvezető főiskolai tanár:

A FEHÉR TERROR RÉMURALMA HEVES MEGYÉBEN

1919—1921.

A Tanácsköztársaság, a magyar proletariátus első hatalma, négy és fél hónapos hősie harcok után elbukott [1]. Elsősorban azért bukott el a magyar nép forradalma, mert nem volt, aki támogassa, amikor az imperializmus erői a magyar reakció segítségére siettek. A szovjet-hatalom akkor még élet-halálharcban állt az imperialisták támogatta ellenforradalmi hadsereggel, hogy pusztá létét biztosítsa. A magyar dolgozó népre 1919-ben rászakadt a fehér terror népgyilkos uralma, a Horthy-reakció negyedszázados gyalázata. 1944 után azonban másképp alakult a helyzet. A szovjet hadsereg űzte ki hazánkból a német hódítokat és tette lehetővé a független magyar állam helyreállítását, hogy a magyar demokrácia népi demokráciává, a magyar történelem második proletárdiktatúrájává lett.

A belső reakciós erők — mint ismeretes — az imperialisták támogatásával 1956. október–novemberében hazánkat újra a fasizmus áldozatává, háborús tűzfészekké, népünket pedig a nyugati imperialistákkal szövetséget kötő és nagybirtokos reakció prédájává szerették volna tenni. Ezért volt nagy nemzeti tett az, hogy a forradalmi munkáspárt kormány — a Szovjetunió segítségét kérve és igénybe véve — biztosította a magyar dolgozó nép hatalmát és visszaverte az imperialista beavatkozási és restaurációs kísérletet. Ezzel megakadályozta a régi vagyonos osztályok uralmának visszaállítását és elhárította hazánkról az 1919-es fehér terror népgyilkos uralmának visszatérését. Éppen ezért — úgy gondoljuk — tanulságos lesz visszaidézni a Magyar Tanácsköztársaság bukását nyomon követő fehér terror rémuralmát Heves megyében, hogy annál jobban meg tudjuk becsülni a proletár-internacionalizmus, a munkásosztály nemzetközi összetartásának nagy eszméjét.

Egertől északra és nyugatra a Vörös Hadsereg és az imperialista cseh csapatok között a harc 1919 május második felében váltakozó sikerrel hullámzott mindaddig, amíg június közepén a mieinknek sikerült Miskolc és Kassa elfoglalásával az imperialista támadókat teljesen szászorítani [2]. Ezután Heves megyében visszatért az élet normális vérkeringése egészen július végéig, midőn az imperialista román csapatok a Tisza mentén megkezdtek támadásukat. A szociáldemokraták és az ellenforradalmi tisztek azonban összeomlásba fullasztották a Vörös Hadsereg júliusvégi támadását.

A megye székhelyén, Egerben, már július 30-án elterjedt annak a híre, hogy a Vörös Hadsereg csapatai Egyek—Tiszafüred között súlyos vereséget szenvedtek. Hasonló kedvezőtlen hírek érkeztek a Tisza-vonal más részeiről is [3]. Az eddig meglapult burzsoák sugárzó arccal jártak-keltek az utcákon, nem titkolva a proletárdiktatúra összeomlása miatt érzett örömüket. De az egri kommunisták nem estek kétségbe. Az Egri Munkás július 31-i száma arról ír, hogy korai a burzsoák öröme. Hiába dugják össze fejüket, mindenütt győz a vörös zászló. Majd amikor augusztus 1-én elterjedt a hír, hogy már Heves is elesett, s az imperialista román csapatok elérték Bessenyőtelket, aznap este Giffka Ferenc, a katonai és munkástanács elnöke vezetésével a párhelyiségben gyűlést tartottak, s elszánt határozatokat hoztak: a munkáscsapatok fegyverrel állnak ellen a román invázióknak. Nemcsak Egert védelmezik, hanem a füzesabonyi vonalat is biztosítják [4]. Jackwerth Ede kormányzótanácsbíró pedig a 60. pótzászlóalj politikai biztosával megjelent Hevesi Gusztáv katonai referensnél és követelte tőle a besorozottak azonnali bevonultatását. Kérését azonban Hevesi vármegyei másodfőjegyző hadügyi népbiztossági rendelet hiányára hivatkozva, megtagadta. Csak július 29-én érkezett meg a népbiztosság távirati rendelete, amely kizárólag a kereskedelmi és járási alkalmazottak behívását rendelte el [5]. Sajnos, már késő volt! Az egri elvtársak csak másnap éjjel tudták meg, hogy augusztus 1-én Budapesten a szociáldemokrata vezérek kérésztülvitték a Tanácskormány lemondatását, s hogy megalakult az ellenforradalom első kormánya: a szociáldemokrata Peidl-kormány.

Az egri kommunisták közül sokan nem akartak belenyugodni a változásba. Giffka Ferenc úgy vélekedett, hogy még nincs minden elveszve. Kurucz katonai megbízott azonnal a postára rohant, amikor augusztus 2-ára virradó éjjel telefonjelentés jött Budapestről, hogy megalakult a szociáldemokrata Peidl-kormány, s magától Kun Bélától akarta megtudakolni a való helyzetet. Rettenetes volt elkeseredésük, amikor megtudták a Tanácsköztársaság bukásának hírét. Kurucz katonai megbízottat még ez a lesújtó hír sem tudta leverni lábáról. Még azon éjjel mintegy 40 emberrel Füzesabony felmentésére indult.

Augusztus 2-án reggel nyolc óra tájban az Egri Vörös Hírlap nyomdája előtt már nagy tömeg hullámozott. A kirakatban a Peidl-kormány névsora és kiáltványa volt kifüggesztve. Mindenki az utcán tolongott és várta az újabb híreket. Szájról-szájra adták: elesett Kálkapolna, Vámosgyörk, Füzesabony. A tokaji frontról már csak egy visszavonulási útvonal állt nyitva a vörös csapatok előtt: Eger—Bakta—Gyöngyös—Gödöllő—Budapest. A Vörös Hadsereg megtépzott egységei fáradtan, rongyosan, kimerülten éjjel-nappal vonultak át Eger városán. Kistálya felől egyre érkeztek a kérésztülvonuló katonai egységek teherautókon, parasztszekereken. A visszavonuló vörös egységeket nem kis aggodalommal kísérték az újjongásukat eltitkolni nem tudó burzsoák tekintetek.

Augusztus 3-án, vasárnap reggel Egerben nyomtatott cédulákat osztogattak, hogy minden tisztviselő jelenjék meg a városházán délelőtt 9 órára. Ott azután a megjelenteket a direktórium tagjai fegyverbe szólították. Lájer Dezső az elnöki asztalt verve, öntudatosan jelentette ki:

»Lesz még a proletáröklben erő, hogy lesújtson azokra, akik megvédelmezni nem akarják.« Akkor tette ezt a bátor kijelentést, amikor a visszavonuló vörös seregek utolsó csapatai vonultak vissza Egeren át, s amikor már a vasútállomáson lövöldöztek a román katonák [6].

Midőn a legközelebbi pályaoörök távbeszélőn jelentették, hogy az első román járőrök őrházaik mellett már elhaladtak, és erről a magyar katonaságot és a vörös őrséget értesítették, ez csak ekkor kezdte meg Eger kiürítését. Csak tűzérségük állt fel a város nyugati szélén, a kisasszonytemetői vámház mögött, hogy a visszavonulást fedezze. S amikor a románok már nagyobb erővel közeledtek a város felé és megszállták a vasútállomást, a vörös tűzérség a pályaudvart gránátokkal kezdte löni, amit a románok viszonzottak. Bár a pályaudvar hosszabb ideig ágyútűz alatt állott, egyes épületek és kocsik sérülésén kívül nagyobb kár nem esett. A városban is megsérült néhány ház, de emberéletben nem esett kár [7]. Az első román járőr $\frac{3}{4}$ 12 órakor jelent meg az Almagyar és Káptalan-utca találkozásánál, a román megszálló csapat, egy lovas század csak este érkezett be a városba. Az őrnagyuk a katonai- és munkástanácsot tette felelőssé a rendért.

Augusztus 4-én reggelre aztán megtörtént véglegesen Egerben a román katonai megszállás. Az imperialista román megszálló csapatok parancsnoksága előtt a vármegye képviselőjében Isaák Gyula alispán és helyettese, a vármegyei főjegyző távolléte folytán Hevesi Gusztáv másodfőjegyző jelentek meg, akik parlamenterként a román csapatok elé mentek. »...a megszállás keserű piruláját kénytelenek vagyunk lenyelni — mondotta később mentegetőzve az alispán a vármegyei közigazgatási bizottság szeptember 29-én megtartott ülésén —, mert csak ezen áron sikerült a bolsevizmust letörni ...« [8].

A város ideges félelemmel volt tele. Ellenőrizhetetlen, kósza hírek terjedtek mindenfelé. A kommunisták még ekkor sem akarták elhinni, hogy a Tanácskormány lemondott, úgy hitték, hogy Budapesten szilárdan kezében tartja a hatalmat és Egert csak átmenetileg szállták meg az imperialista román csapatok [9]. Azt rebesgették, hogy három hét múlva visszaáll a proletárdiktatúra, Munkácsnál kétmillió orosz bolsevik katona áll, Aszódon pedig a magyar vörös csapatok szívós ellenállást fejtenek ki [10].

A várost plakátaradat öntötte el. Georgescu román százados, az Egert megszálló román imperialista csapatok parancsnoka, augusztus 4-én kelt rendeletében visszaállította az 1918. november elsejei állapotot. Elrendelte, hogy minden állami és magántisztviselő, aki azon a napon hivatali állást töltött be, azonnal foglalja el hivatalát. Az utcán való tartózkodást reggel 4 órától este 11 óráig engedélyezte, a csoportosulásokat szigorúan betiltotta. Elrendelte, hogy az összes löfegyvereket, robbantószerkeket, töltényeket, kézigránátokat stb. augusztus 5-én déli 12 óráig a városi fogyasztási adóhivatal helyiségében szolgáltatassák be, mert halálbüntetés jár a fegyverrejtegetőknek. Minden katona, aki a Vörös Hadseregnek szolgált, önként jelentkezzen a városházán [11].

Georgescu megszálló parancsnok a következő napon, augusztus 5-én elrendelte a magyarországi szocialista, kommunista országos párt egri

csoportjának, pártvezetőségének, titkárságának és összes szervezeteinek feloszlátását. Feloszlatta továbbá a munkás-, katona- és paraszttanácsok megyei, járási, városi és községi intézőbizottságait, az összes szakszervezeteket, a vörös őrség összes alakulatait, valamint minden szakszervezeti alapon létesített karhatalmi alakulatot [12]. Majd másnap, augusztus 6-án elrendelte, hogy a feloszlátott szocialista, kommunista párt, valamint az összes szakszervezetek pénztárosai 7-én délelőtt 10 órakor a városháza nagytermében felszámolás és az értékek átadása végett a felszámoláshoz szükséges okmányokkal és pénzkészletükkel együtt jelentkezzenek [13]. Az »új rendet« újabb hirdetmény adta tudtára a lakosságnak: »A román katonaság bejöttével megszűnt a bolsevizmus, megszűnt a kommunizmus... Újra életbe lép a háború előtti törvényes rend. Minden közalkalmazott és bármely állású egyén foglalja el régi hivatalát, amint e hirdetmény tudomására jut...« [14].

Ezen az alapon vette át hivatalának vezetését Egerben Jankovics Dezső polgármester, Trak Géza városi főjegyző, Fridl Gyula rendőrkapitány és Alpáry Gyula tanfelügyelő stb. A román megszálló csapatok parancsnokságának rendelkezése folytán megszűnt a vármegyei munkás-, katona- és földművestanács intézőbizottságának és elnökségének a működése is, s így Isaák Gyula, a vármegye alispánja átvette hivatalának vezetését [15]. A járásokban visszahelyezték a volt főszerbák, a községekben pedig a volt előljáróságokat.

Az úri »rend és nyugalom« biztosítása érdekében az alispán helyettese augusztus 7-én azonnal külön intézkedett a régi csendőrörsök visszaállítására. Elrendelte a csendőrörs azonnali felállítását mindazokban a községekben, amelyekben azelőtt csendőrörs volt. Utasította az illető községek előljáróit, haladéktalanul intézkedjenek, hogy a kiérkező csendőrlegénység elhelyezésére a volt csendőrlaktanyát, esetleg más alkalmas férőhelyet okvetlenül biztosítsanak. Elrendelte továbbá, hogy az összes fegyvereket haladéktalanul szolgáltatassák be a csendőrséghez [16]. Ennek értelmében Soltész Imre karhatalmi parancsnok, volt csendőrőrnagy, felhívta azokat a továbbbszolgáló altiszteket, akik az 1918. november elseje előtti időben a hadseregnél vagy a honvédség kötelékében szolgáltak, hogy Müller Bodó századosnál, a karhatalmi parancsnokságnál csendőrszolgálat teljesítésére jelentkezzenek [17]. Így jött létre Egerben az ellenforradalom söpredékéből az ún. »önkéntes karhatalmi alakulás« a román megszállók árnyékában — csendőrök, határrendőrök, volt városi rendőrök, pénzügyőrök találhatók közöttük.

Az egri Városi Tanács augusztus 6-án a háztulajdonosok megnyugtatására hirdetményben közölte, hogy folyamatba tette a köztulajdonba vett lakóházaknak egykori tulajdonosaiknak leendő visszaszolgáltatását [18]. Megalakultak a Városi Tanács liquidáló bizottságai a proletárdiktatúra intézményeinek, a szocialista, kommunista párt és a szakszervezetek felszámolására.

Gyöngyösön a Tanácsköztársaság bukása után a rendfenntartást a régi csendőrség igyekezett kezébe kaparintani. Alakult egy polgári karhatalom is, amelyet a bevonuló románok rögtön lefegyvereztek. A vörös őrség tagjai azonban vonakodtak fegyvereiket átadni a polgári

karhatalmat szervező Szentimrey századosnak. A burzsoázia erre vaklármát csapott, hogy a »vörösök« gyűjtogatásra és retorzióra készülnek. Ezzel koholtak ürügyet arra, hogy több tiszt és gazdag polgár siettesse az imperialista román csapatok Gyöngyösre történő bevonulását. Mátyás alezredes és Szentimrey százados a város kocsiján lementek Vámosgyörkre, onnan pedig mozdonyon Kálkapolnára, hogy az oda már bevonult román lovashadosztálytól segítséget kérjenek a »vörösök« ellen. A román tábornok a két hazaáruló, ellenség-vezető magyar tiszt előtt tett ígéretet, hogy Georgescu őrnagyot egy századdal sürgősen úba indítja Gyöngyösre. Amikor a küldöttség ennek hírével visszatért a városba, a burzsoák kezdték visszacapni önbizalmukat, s a szervezkedő polgárőrséggel karöltve, a csendőrség ura maradt a helyzetnek az augusztus 5-én történő román megszállásig [19].

Kemény János gyöngyösi polgármester arra kérte üdvözlő beszédében a bevonuló román parancsnokot, hogy akadályozza meg »a kommunisták merényletét a polgárság ellen«. Georgescu őrnagy ezt meg is ígérte és hangoztatta, hogy nem mint bosszúálló, megszálló ellenség vonult be a városba, hanem mint »felszabadító«. S amikor arra kérte a polgármestert, hogy adja át neki a főbb kommunisták névsorát, Szentimrey százados szolgálatkészén azonnal át is adta neki a már előre elkészített névsort [20]. A polgármester mindig a legnagyobb előzékenységgel, sőt — mint ahogy egy polgári helytörténetíró megjegyzi — »túlzott udvariassággal« teljesítette az imperialista román helyőrség minden kívánságát [21].

Gyöngyösön Georgescu őrnagy engedélyével ugyancsak megszervezték magyar tiszték parancsnoksága alatt a polgári karhatalmat. Augusztus 9-én a polgármester utasítást adott ki, hogy a lakosság azonnal szolgáltatson be minden fegyvert. De akadtak kommunisták, akik fegyvereiket megtartották, valamint olyanok is, akik a város környékén és a Mátrában fegyveresen bujdostak. Mivel a városi rendőrség mindössze öt emberből állott, a csendőrség pedig inkább a járás községeiben foglalatoskodott, a közbiztonsági szolgálatot a városban fegyvertelen polgárőrök által kísért román katonai járőrök és román ellenőrzés alatt álló fegyvertelen polgári karhatalom látta el [22]. De augusztus hó derekán Gyöngyösön a karhatalmi alakulat már magában foglalt két tisztből és 200 főnyi legénységből álló fizetési őrséget, 200 »megbízható«, vagyonos polgárból álló önkéntes őrséget és köztisztviselőkből álló mintegy 86 főnyi őrséget [23].

Alig tette be a lábát az imperialista román megszálló katonaság Heves megye területére, a reakció — mint látjuk — azonnal szervezkedett. Pogromra uszított a szocialisták, kommunisták ellen; véres megtorlást követelt. A díszruhában páváskodó fehér tiszték sűrögtek-forogtak, a templomokban a legféktelenebb izgatás folyt. A burzsoáziára felvirradt a bosszúállás napja. Egerben a Nemzeti-kávéház különtermében mindjárt az első napon bankettet tartottak »a polgárság felszabadulása« megünneplésére. Öblös tósztok hangzottak el, míg végül is a sok pezsgő teljescs leverte lábukról ezeket a nagy »honmentőket«. A kisebb-nagyobb bankettek egymást érték, ellenforradalmi őrjöngéstől volt han-

gos ez a bosszút lihegő, papoktól felizgatott város, ahol gátlástalanul tombolt az erőszak, az izgatás és a féktelen terror szabadjára eresztett minden aljassága [24].

A szocialista, kommunista elvtársak összefogdosása Egerben augusztus 5-én este vette kezdetét. Az ún. »önkéntes karhatalmi alakulás«-ból rendszeren egy magyar tiszt, két rendőr vagy csendőr és három román katona alkotott egy csoportot. Az összefogdosott kommunistákat a veresektől fekete foltokkal, megkötözve, összeszaggatott ruhában, kisebb-nagyobb csoportokban hurcolták a városon végig a törvényszéki épületbe. Némelyik közülük menni sem tudott, úgy támogatták ketten-hárman. A tömeg pedig, ez a burzsoáziától és papságtól mesterségesen fanatizált és megvadított népség szidkolózott és gyalázkodott [25].

A proletárdiktatúra egyes megyei vezető embereinek az utolsó percekben sikerült elmenekülniök a gátlástalan fehér terror bosszúja elől. Elmenekült Molnár Dániel, a helybeli vörös őrség politikai biztosa, Demmer Dezső, a forradalmi törvényszék elnöke, Jackwerth Ede, Heves megye kormányzótanácsbírója. Az itthonmaradtak közül Eger város tanácsa a román kir. megszálló csapatok parancsnokának rendeletére számosat mindjárt letartóztatott. Felhívta a város közönségét, hogy a letartóztatottak ellen birtokukban lévő adatokat bocsássák a Törvényszék épületében működő bűnügyi nyomozó osztály rendelkezésére [26].

Az Egri Népújság augusztus 7-i száma már hozta is a legelső letartóztatottak névsorát: Giffka Ferenc, a munkástanács elnöke, Ádám Jakab vörös nyomozó, Németh Kálmán vörös nyomozó, Vályi István, Riha Erzsébet, Riha Gyula, Prókai Mária, Csépan Etel, Fischer Jenő, Lájer Dezső, Valkóczy Gyula, Szabó Ernő, Szatmári István, Sáfár Kornél dr., Szabó Ferenc, Huszár János, Benedek János, Bertalan József dr., Keilinger Zoltán, Kocsis Béla, Csór Elemérné, Schwartz Zoltán, Kardos Lipót, Veress Ferenc, Margittai Imre dr., Klein József [27].

A bűnügyi osztály vezetését Berencz Leó kapitány vette át. A törvényszék külön szobájában hallgatta ki mindazokat, akik akár a letartóztatottakról, akár más kommunistákról »terhelő« adatokat tudtak, de a feljelentést írásban is, névaláírással ellátva, meg lehetett tenni. A bűnügyi osztály a második hullámban a következő kommunistákat tartóztatta le: Stéger Ignác, Herskovics József, Hizsa Aladár, Jakab József, Veress Kálmán, Csetényi László, Kürthi Teréz, Magyar József, Fischer Manó, Grósz József, Pacsirszka Antal, Stark Zsigmond, Fenyő Lipót, Fischer László, Csank Kálmán, Szántó József, Kleiszig Antal, Tamási György és Szőke Tivadar [28].

A bűnügyi osztály letartóztatta a felsoroltakon kívül a következőket is: Fischer József, Frank Ida, Schif Sámuel, Hendrik Lajos, Barbusnyák István, Bóta Sándor, Stern Zoltán, Kolozsi Gyula, Molnár Márton, Megyvig Dezső, Ádány István, Dienes János, Dancza Lajos, Csank István, özv. Riha Mártonné, Abonyi Ervin, Csutak Dániel, Somfai János, Kesztenbaum Gyula [29], Ficsár József, Bátka Sándor, Kövesi Adolf, Kovács János, Holló János, Perger Kálmán, Felicz Damján, Dobai Ferenc, Kaics Iván, Elefánt Salamon, Koperdák Gyuláné, Schreiber

Hermin, Kolacskovszky Lajos, Molnár László Etele, Braun Zsigmond, Losonczi Béla, Prókai József, Bakos János, Istvánfi János [30].

A fehér terrorista véredeknek sikerült elfogniuk Petrenka András vörös nyomozót, augusztus 17-én hozták vissza Budapestről Jackwerth Ede volt kormányzótanácsi biztost, Hencsey Béla volt városparancsnokot, Burányi Lajost, aki politikai megbízott volt a Vörös Hadseregben, Nagy János volt vádbiztost és Váradi Gyulát, a jóléti osztály volt vezetőjét. Füzesabonyban letartóztatták Kovács Györgyöt, Jackwerth volt kormányzótanácsi biztos egyik legmeghittebb munkatársát. A fővárosból hozták vissza Egerbe Nemes Gyula volt direktóriumi tagot, Szepesi Andrást és három politikai detektívet. Pápán fogták el és szállították Egerbe Zwanziger Lajos volt őrmestert, az egi vörös katonaság bizalmiját [31].

1919. augusztus 19-én az eddig közölt személyeken kívül még a következők voltak az egi fogházban: Fleiszig Antal, Jelicei Demjén, Juhász Aladár, Varga István, Ankli József, Barta József, Vermes Ármin, Pifko Gizella, Zwanziger Ede, Zwanziger Edéné, Kohn Hermann, Pálinskás Ferenc, Kovács Domokos, dr. Nagy Sándor, Schuller József, Gellér Dezső [32].

Georgescu román őrnagy a kapott névjegyzék alapján azonnal hozzálátott Gyöngyösön is a kommunisták összefogatásához. A román városparancsnokok meggyeszerre egész sereg embert lövettek főbe. Így Gyöngyösön Georgescu parancsára augusztus 8-án délután 6 órakor az alábbi egyéneket végezték ki a nagy lovassági laktanya udvarán: Reisman Herman gazdatiszt, Zukker Sándor magántisztviselő, Sima Dávidné, szül. Lux Katalin, Donovár János földmunkás, Palcsó Antal ácssegéd, Tóth Géza mészárossegéd. Azért lakoltak mindnyájan, mert tanuként szerepeltek májusban a gyöngyösi ellenforradalmárok (Csipkay Albert és Welt Ignác) ellen folyamatba tett pörökben. Másnap Kiss Antal gyöngyösi napszámost lőtték agyon a románok a pesti köhídnál, a hatvani országút mellett. Kiss Antal a Tanácsköztársaság idején a munkástanács tagja volt [33].

Hatvanban Elefánt József 23 éves hitoktató, Oláh János asztalos és Szénási László MÁV fűtő az első áldozatok. Elefánt Józsefet és Oláh Jánost augusztus 14-én, a fűtőt pedig augusztus 25-én végezték ki. Szeptember 2-án ugyancsak Hatvanban az alábbi hat zagyvapálfalvi bányászt lőtték agyon: Alacsányi Lajos, Godharink Vendel, Kiss József, Trajbiár Pál, Hatvani Miklós és Kutsera Ferenc [34].

Nem egyszer indult büntető-expedíció a falvakba is. A fehér különítménynek megérkezése után első dolga volt összeírni a községházán a zsidókat, a szocialista-kommunista gyanúsakat, általában a »destruktív« elemeket. Ezután következett a közhírré tétel, leginkább dobszóval, hogy ekkor és ekkor nyilvános botozás lesz a piacon vagy a templom előtt. Tiszafüreden a román fogságból hazatért 84 éves Szokolai Mihály földművest, mint »javíthatatlan szocialistát«, száz botütésre ítélték. Tekintettel mégis agykori gyengeségére, a száz botot »kegyelemből« 50 napra porciózták ki. Az aggyastyánnak 50 napon át kellett jelentkeznie a községházán, hogy elszenvedje a két botot. Az öreg ember a bántalmazásokba belebetegedett, ágynak esett és meghalt [35].

Augusztus 12-én Károly román trónörökös nagyobb kísérettel Egerbe érkezett és az érseki palotában szállt meg. Másnap reggel azonban tovább ment ezredével, hogy a Vörös Hadsereg maradékától megtisztítsa a területet a cseh demarkációs vonalig [36]. Akadtak ugyanis olyan kommunisták, akik a Mátrában fegyveresen bújkáltak. Szárnyra kapott a hír, hogy a Vörös Hadsereg északra menekült csapatai egyesültek a csehekkel, s úgy vonulnak dél felé. E kósza híresztelésnek az adhatott alapot, hogy Egercsehiben a szervezett munkások nem akarták átadni fegyvereiket [37]. A román trónörökös István király napját és az utána következő napokat Egerben töltötte. Magához hívatta Isaák Gyula alispánt, Trak Géza helyettes polgármestert, Soltész Imre csendőrornagyot és Bánó Iván határrendőrségi főtanácsost, a rendőrkapitányi hivatalt vezetőjét, s hosszasan tanácskozott velük a vármegye és a város »közbiztonságáról«, majd a közélelmezésről [38]. Az augusztus 20-iki körmenetet, mely »az átkos és nemzetvesztő bolsevizmus feletti győzelem« jegyében zajlott le, maga Szmrecsányi Lajos érsek vezette nagy papi segédlettel [39]. De az utcán igen sok szomorú arcú, könnyes szemű nőt lehetett látni, akiknek hozzátartozói börtönben sínylődtek. A letartóztatott kommunisták sorsáról bizonyosat senki sem tudott. A fogház környékén nem volt szabad járni, az arra járókat, ha közel merészeltek menni az épülethez, elkergették [40].

Egerben, Gyöngyösön, Hatvanban, Tiszafüreden vésztörvényszékeket alakítottak. Az ítéleteket »a József főherceg kormányzásával és a magyar kormánnyal történt megállapodás értelmében a román katonai törvények alapján« hozták. A periratokat átadták a román katonai parancsnokságnak, mely statáriálisan ítélkezett. Az egri vésztörvényszék augusztus 19-re virradó éjjel összesen kilenc egyént ítelt halálra, úgymint Giffka Ferencet, a munkás-, paraszt- és katonatanács elnökét, Nagy Jánost, a forradalmi törvényszék vádbiztosát, Jackwerth Ede kormányzótanácsi megyei biztost, Kolacskovszky Lajos volt vörös alispánt, a megyei ötös direktórium tagját, Burányi Gyulát, a 65. vörös dandár politikai megbízottját, Klein katonáirnokot, Petrenka András vörös nyomozót, Schiffer Miklós vörösőrt és Riha Erzsébet városházi gépirónőt [41].

A nyilvános kivégzést augusztus 19-én délután 5 órára tűzték ki. A halálraítéltek a siralomháznak kinevezett fogházi ref. imaházban borzalmasan összeverve, megbilincselve, nyugodtan várták sorsuk beteljesülését. A fogház körül ezrekre rúgó felheccelt tömeg tolongott. A hullakocsi is előállt már. A látványosság azonban elmaradt. Egy honvédszázados »sajnálattal« volt kénytelen közölni a közönséggel, hogy a román fegyveres erő parancsnoka »még« nem járult hozzá az ítélethez és így nem hajthatják végre [42].

Hogy miért maradt el a kivégzés, erre vonatkozólag érdekes felvilágosítással szolgál Heves vármegye és Eger város karhatalmi főparancsnokának a belügyminiszterhez augusztus 18-án írt levele: »Budapesten szóbelileg adott rendelet alapján megkerestem Davidovglu román tábornokot és Dragumirescu román királyi őrnagy térparancsnokot, hogy az általam és a bűnügyi osztály által átvizsgált és a kommunista terro-

rizmus üzelmeire vonatkozó vizsgálati iratokkal együtt mindazon veszedelmes kommunistákat, kik Heves vármegyét és Eger városát rémületben (!) tartották, megfelelő büntetés céljából vegyék át. Ezen megkeresésekre fent jelölt román királyi katonai parancsnokok, dacára annak, hogy előzetesen közös megállapodásra jutottunk, hivatkozással a román megszállott főparancsnokság központi vezetőségének irányítására, egyelőre az átvételt megtagadták és felettes hatóságuk utasítását bevárandónak jelezték... tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassák oda hatni a román katonai főparancsnokságnál, hogy előbbeni megállapodásunk szerint a román katonai megszálló csapatok főparancsnoksága utasítsa alant és itt parancsnokló közegeit, hogy az általam a törvényszéki bírák és ügyészekből megalkotott véleményező tanács javaslatai alapján statáriális módon ítélkezzenek és az általuk áttett egyéneket bűnügyi irataikkal együtt vegyék át. Amennyiben pedig ez bármely szempontból nehézségekbe ütköznék, méltóztassék az Igazságügyi Miniszterrel közösen oíy irányban intézkedni, hogy egy statáriális bíróság állíttassék itt fel, mely az itt, általunk elfogott, kb. 150 kommunista felett sürgősen... ítélkezzen...» [43].

Hozzájárulhatott a kivégzés elmaradásához az egeri román fegyveres erő felingerlése is. Egy kétfagú fehér járőr, Lugosi Ferenc szakaszvezető és Molnár Ferenc közlegény augusztus 20-án este 10 óra tájban egy leány védelmében összeszólalkozott az Érsek-utcában két román katonával. A szóváltásból dulakodás kerekedett, melynek során a magyar szakaszvezető tüzet vezényelt, s a lövésre halva rogyott össze mindkét román katoná. A román városparancsnokság megtorlásképpen nyomban golyó általi halálra ítélte a lövöldöző fehéreket. Az ítéletet augusztus 22-én reggel 7 órakor hajtották végre a törvényszéki épület hátánál [44]. A román katonai parancsnokság kétszázezer korona hadisarcot vetett ki Eger városára. A városi tanács plakátokon hívta fel a közönséget, hogy adja össze megfelelő fehér pénz ellenében a kék pénzben követelt sarcot. A város lakossága össze is adta a 200 ezer korona kék pénzt, s beszolgáltatva a román parancsnokságnál [45].

A román katonai parancsnokság az augusztus 20-i esetből okulva, lefegyverezte a karhatalmi csoportot. Erre a városi képviselőtestület elhatározta, hogy küldöttséget meneszt az itt tartózkodó román trónörököshöz, hogy az sajnálkozását fejezze ki a történetek miatt, s kérje a karhatalmi csoport felfegyverzését olyan kikötéssel, hogy a román és magyar katonák együttesen teljesítsenek járőrszolgálatot, mégpedig mindenkor tiszt vezetésével [46].

A letartóztatott és halálraítélt egeri kommunisták felett való rendelkezés jogát a román parancsnok magának igényelte [47]. Az »egyelőre életben hagyott« egeri kommunistákat külön büntetőzárkába csukták. A halálraszántakat csaknem két hétig kínozták sorsuk bizonytalansága. A nyomozó közegek állandóan mámoros fejjel jártak-keltek. Éjjel fogatatosították a letartóztatásokat, éjjel eszközölték a kihallgatásokat is. Kedvelt vallató szerszámuk a lovaglókorbács és a bikacsek. De vallattak sós vízbe áztatott, hajlékony nyírfavesszőkkel is. Az áldozat kezét, lábát farkasgúzsba csavarták, úgy verték vesszővel a meztelen talpát. A meg-

talpaltak természetesen napokig képtelenek voltak lábra állni. A nőket is bántalmazták. Sírásuk, jajveszékelésük a nyitott ablakon keresztül messzire elhangzott az éjszaka csendjében.

Szepesi András, Nagy János, Burányi Gyula, Scheffer Miklós, Jackwerth Ede teste a naponként megújuló verések miatt valóságos gyűjteménye a kék-zöld foltoknak, a sebeknek, a véraláfutásoknak. Giffka Ferenc súlyos szívbajt kapott a bántalmazások következtében. Petrenka Andrásnak az ölét rúgták le. Zwanziger Lajost, Riha Erzsébetet megkorbácsolták. Medveczky János tanítót a csendőrök pisztolyaggal pofozták. Braun Jakab péksegéd nem élte túl a talpalást, belehalt sérüléseibe, Csór Tamás egri lakatos pedig megőrült [48.].

Egerben a törvényszéki fogházat az ügyészség szeptember 1-én vette vissza a karhatalmi alakulattól. Az alakulat vérebei azonban továbbra is »hasznosítani« akarták magukat. Heteken, hónapokon át lankadatlan buzgósággal űzték az embervadászatot. Az áldozatok többnyire iparosok, gyári munkások, bányászok, nincstelen parasztok voltak. 1919. őszén, s a rákövetkező tavaszon a rendőrségi fogdák, a csendőrszobák, s községházak pincéi tele voltak »gyanusítottakkal«. Egy elszólás, egy tekintet, egy mosoly elegendő okot szolgáltatott a letartóztatásra. Hoitsy László vámosgyörki segédjegyzőt azért internálták, mert borozgatás közben tréfából gyásmiséhez hasonlította a Horthy-terrort. Az áldás (benedictio) hiányzik ennél is, annál is.

A főgyűjtőhely Eger volt. Gyöngyösről, Hatvanból, Pásztóról, Hevesről, Tiszafüredről stb. ide szállították kisebb-nagyobb csoportokban a letartóztatottakat. Gyöngyösről szeptember 14-én erős csendőri fedezettel a következő egyéneket hozták át Egerbe: dr. Waldner Fülöp ügyvéd, Gergely Danó, Hablicsek Ferenc, Tímár Béla, Endrész József, Nádas Márton, Csiba Julianna, Fenyvesi Gábor, Pölös Balázs stb. [49], Tiszafüredről Roffa Lajost, Szabó Józsefet, Petrik Györgyöt, Szabó Jánost az egri ügyészségnek, Szilágyi Zsigmondot, Boda Lászlót, Gönczi Lászlót, Róna Sándort, Rózsa Balázst stb. az egri csendőrkülönítménynek adták át. Október 3-án a törvényszéki fogház lakóinak a száma már 450 körül volt. Ezenkívül üzembe helyezték a még Mária Terézia idejéből való, félig rombadőlt, sötét, nyirkos megyei börtönt is. A csak »gyanús« szocialistákat, kommunistákat a Vár elhagyott raktárhelyiségeiben és a török korból fennmaradt pincebörtönökben gyűjtötték össze. Jellemző a Várban elhelyezett internáltak helyzetére, hogy bár a szökés kísérlete életveszélyes volt, mégis egyre jobban elharapózott; több fogolynak sikerült Csehszlovákiába átszöknie [50].

A zsúfoltság, a bűz ezekben az egri börtönökben leírhatatlan volt. Még a büntetőzárkákban is 10–15 ember szorongott egymás hegyénhátán. Ágy, szalmazsák, pokróc, szalma nem volt. A foglyok a puszta földön háltak. Aludni, pihenni a kiéhezett bolhák tömege miatt lehetetlen volt. A megyei börtönben az ablakdeszkák alatt ujjnyi vastagon éltek a poloskák. Nyáron a hőség, télen a hideg csigázta a letartóztatottakat. Az élelmezés nagyon silány [51].

Október 3-án az egri törvényszéki fogházban letartóztatottak száma 450 volt, de október végéig ez a szám 530-ra emelkedett, akik közül 116

egyént utóbb a Várba kísérték át internálótáborba leendő továbbítás céljából. A Várban külön 1919. augusztus elejétől az év végéig állandóan 300 egyén raboskodott. Egyetlen nagy raktárhelyiségbe zsúfolták őket össze. A Népszava október hó folyamán »Az egri igazságszolgáltatás« cím alatt cikket hozott az egri teletömött fogházakban sínylődő rabokról, kiknek nagy részét »személyes bosszúból származó feljelentésre« tartóztatták le [52]. A klerikális Egri Népújság október 25-i számában durva hangon utasítja vissza a Népszava állításait és szemforgató módon azt meri állítani, hogy »hatóságaink figyelme folytán a leghumánusabb elbánásban részesülnek« [53].

A Népszava november 7-i száma aztán leírja az egri börtönökben uralkodó siralmas állapotokat: »...Az első vármegyei fogház piszkos, nedves és cementpadlózatú celláiban rothadt szalmán 250 ember sínylődik. A siralmas odúk a férgek ezreivel vannak tele. A szerencsétlen foglyok nagyrésze a piszoktól bőrbajt és egyéb betegséget kapott. Az élelmezésük gyalázatos. Ha a hozzátartozók nem élelmeznek őket, éhenhalnának, mert a fogházi koszt élvezhetetlen. A »nyújtó«-nak nevezett cellában vallatnak Sólyom Petiék. A gúzsba kötött embereket úgy helyezik el, hogy a talpukra és meztelen testükre 100–150 botütést verhetnek bikacsókkal. Kínzás előtt a delikvens fejére katonahátizsákot helyeznek, hogy jajkiáltásait felfogják és ne hallhasson ki semmi...« [54].

A hírhedt 4039/1919. M. E. sz. kormányrendelet 7. §-a kimondja, hogy »a kommunista bűnügyek a gyorsított eljárás szabályai szerint folytatandók le« [55]. Az ítélet ellen fellebbezésnek helye nincs, az ítélet a kihirdetés után azonnal jogerős. A gyorsított bűnvádi eljárás szabályai szerint működő rendkívüli törvényszéknek öt tagja volt, elnök és négy bíró, ezenkívül pótbírája és jegyzőkönyvvezetője is. Egerben az ötös tanács elnöke dr. Miskovics Flóris, bírái: Ficzer Béla, Kiss Balázs, Polák Pál és Búzás Iván, pótbírája dr. Imregh Lajos, jegyzői: dr. Papp Péter és dr. Mlinkó Vencel. Az igazságügyminiszter dr. Imregh Lajos losonci járásbírókat az egri törvényszékhez, dr. Fögel Zoltán törvényszéki jegyzőt pedig a kommunista ügyek elintézésének tartamára az egri ügyészséghez osztotta be szolgálattételre [56].

Az ügyészség, miután szeptember elején a politikai foglyokat átvette a karhatalmi alakulatoktól, nyomban munkához látott, s éjjelnappal buzgólkodott. Október hó végéig az egri államügyészségnél 615 olyan ügyet tettek folyamatba, melyben a terheltek kommunisták. A letartóztatásban volt egyének száma 539, akik közül 110-et kísérték át a rendőrhatalmásokhoz az internálás kérdésében való határozattal, 68-at szabadlábra helyeztek és 20 vádlottat más államügyészséghez kísérték át [57]. A románok elvonulása után (november 16.) az ember vadászat még nagyobb arányokat öltött. A spiclik, a besúgók fáradhatatlanok voltak. Az egri ügyészség 1919. december 1-ig összesen 700 kommunista pert tett folyamatba és 168 egyén ellen nyújtott be vádindítványt az ötös tanácshoz [58].

Az ötös tanács az ítéletek kiszabásánál jóformán sohasem észlelt enyhítő körülményt. A leg súlyosabban elítéltek: Szatmáry Béla aszta-

lossegéd, Tóth János gépészkovács, Endrész József vasesztergályos, Jakab Rudolf gépszerelő, Kovács Ernő szerelő, Varjú István borbély, Csiba Julianna és Hersch Izsák gyöngyösi lakosok, Nádas Márton gyöngyösi, Csank István egri lakos, Nagy János pincér stb. Szatmáry Béla és Tóth János az ellenforradalmár rábolypusztai egri főkáptalani gazdasági intéző agyonlövése miatt bűnhődtek. Életfogytiglani fegyházat kapott mind a kettő. Endrész Józsefet és Jakab Rudolfot az ötös tanács 15—15 évi fegyházzal sújtotta. Amaz a gyöngyösi járási direktorium elnöke, emez a kispesti munkásszárad parancsnoka volt. Kovács Ernő vöröskatona 10, Varjú István vörösőr 8 évi fegyházat kapott, mert résztvettek a hatvani ellenforradalom leverésében. Csiba Julianna, Hersch Ignác, Nádas Márton és Csank István vörösőr büntetése egyenként 5—5 évi fegyház. Nagy János egri volt vádbiztos összbüntetése 6 évi fegyház [59].

Az egri törvényszék ötös tanácsa Kolacskovszky Lajost, volt vármegyei aljegyzőt, majd a megyei ötös direktorium tagját, volt vörös alispánt — igen súlyos tüdőbaja ellenére — másfél évi börtönbüntetésre ítélte. Az államügyészség két rendbeli izgatás címén kérte a vádlott megbüntetését. Az egyik izgatás tárgyát Kolacskovszkynak a helyi lapokban megjelent cikkeinek egyes »izgató kitételei« képezték, a másik »izgatás« pedig — a vádirat szerint — abban állott, hogy a vádlott a főispáni lakban, az akkori direktóriumi épületben, mintegy 60 főnyi ember előtt, mikor a munkás zászlóalj felállításáról volt szó, olyan kijelentéseket tett beszédében a burzsoáziáról, »melyek alkalmasak voltak arra, hogy a vagyonos osztály elleni gyűlöletet szítsanak« [60]. Lájér Dezső, a Heves megyei direktorium volt elnöke tíz havi börtönt kapott, akit a törvényszék két rendbeli izgatás miatt mondott ki bűnösnek. Nyomatékos enyhítő körülménynek fogadta el a bíróság Lájernak »azon köztudomású tényeit, melynél fogva Eger város polgárságát olyan veszedelmektől mentette meg, amelyeket más hasonló nagyobb városokban nem kerülhettek el« [61].

Több egri nő, akiknek férjük a kommunizmus vádja miatt le volt tartóztatva, küldöttségileg kereste fel dr. Zoltán Béla igazságügyminisztert, hogy börtönben sínylődő férjük számára enyhébb bánásmódot kérjenek. Panaszt emeltek az ügyészség ellen, s többek között bejelentették, hogy az egri ügyvédek nem hajlandók védeni a kommunistákat, miért is budapesti védőügyvédek kiküldetését kérték a minisztertől [62]. Ugyanakkor az egri klerikális sajtó elégedetlenségének adott hangot az ítéletekkel kapcsolatban. Nem szűnt meg szemrehányásokkal illetni a polgárságot »lagymatag magatartása« miatt, s gyengeséggel vádolni a magyar igazságszolgáltatást: »A kormány nem lett volna igazságtalan akkor sem, ha egy rendeletében a kommunizmus alatt elkövetett bűncselekményekre új, az eddiginél jóval súlyosabb büntetési ítéleteket állapított volna meg; ezt a rendkívül viszonyok, sőt a kivételes hatalomról szóló törvény is megengedték volna. Megengedték volna ezt a krisztusi elvek is, mert a bűnt szabad üldözni. Krisztus is kiverte a seftelőket, a kufárokat a templom pitvarából. A kormány azonban túl jószívű a kommunistákkal szemben.« [63].

A román megszállás eleinte hangzatos jelszavakkal indult. Az Egert megszálló csapatok parancsnoka is váltig hangoztatta, hogy csak a kommunizmus letörése végett, s nem mint ellenség jöttek megyénkbe [64]. A magyar hatóságok a megszállás idején túlzott udvariassággal teljesítették a román helyőrségek minden kívánságát, de csakhamar kitűnt a megszállás ellenséges, megtorló jellege. A román helyőrségek napról-napra túlzottabb követelésekkel léptek fel. Az imperialista román csapatok harácsoló különítményei a lakosságtól az általuk megállapított aránytalanul alacsony árakon, sőt, fizetés nélkül is összeszedtek mindent, ami csak megtetszett nekik. Csupán Heves megyében 282 millió koronára becsülhető az általuk okozott kár [65]. Szürkület után tisztességes nő alig mert kimenni az utcára a román katonák tolakodása miatt. Nagy-rédén a lakosság erőszakkal állt ellen a harácsoló katonáknak [66]. Hiába igyekeztek tagadni a vármegye urai azt a nép között állandóan élő meggyőződést, hogy ti. »a román megszálló csapatokat az urak, papok hívták be«, hogy »a románokat a gazdag emberek« hozták a nyakunkra [67], hiszen az Egri Egyházmegyei Közlöny 1919. december 16-i számában a nagyiványi plébános, Újhelyi Kálmán, a románok kivonulása után is a következőket írja: »A vallásos román nemzet meg is könyörült rajtunk, s hadseregét elküldötte, hogy megmentsen minket a kommunista proletár borzasztó uralmától« [68].

1919. november 15-én felhívás adta tudtul a megye lakosságának, hogy a román királyi csapatok kivonulnak, »miután befejezték feladatukat, hogy a bolsevizmus terhétől megszabadítsák a magyar népet« [69]. A megyei alispán azonban már jóval korábban megtette a szükséges intézkedéseket »a közrend és közbiztonság fenntartására« arra az esetre, ha az imperialista román megszálló csapatok a megye területéről kivonulnának. Már szeptember 16-án szigorúan bizalmas formában meghagyta a hatvani, hevesi, gyöngyösi és pétervásári főszolgabíráknak, továbbá a gyöngyösi rendőrkapitánynak, hogy járásuk területén községenként irassák össze mindazokat a »kifogástalan és feltétlenül megbízható, lehetőleg katonaviselt embereket, akik karhatalmi szolgálat teljesítésére alkalmasak« [70]. Gunther Bertalan helyettes rendőrkapitány Gyöngyösről már szeptember 22-én jelentette az alispánnak, hogy a városban a románok kivonulása esetére megtette a kellő intézkedéseket »a közrend és közbiztonság fenntartására«. Önkéntes őrszolgálatra 382 »teljesen megbízható« egyén jelentkezett. Ehhez a létszámhoz hozzájárul a csendőrség 22 emberrel, továbbá a mintegy 30 továbbszolgálos altiszt, s végül a rendőrség 12 fővel [71].

Az imperialista román csapatok november 16-án kivonultak megyénkből. Kivonulásuk után a katonai állomásparancsnokságot Lederer Henrik tábornok, Heves vármegye karhatalmi parancsnokságát Szita Mihály alezredes, Eger város parancsnokságát Leőchey Géza őrnagy vette át [72]. Horthy Miklós ugyanazon a napon, november 16-án bevonult Budapestre. Heves vármegye törvényhatósága és a klérus leírhatatlan örömmel üdvözölte Horthy ellenforradalmi hadseregét [73]. Horthy december 11-én ellátogatott Halvanba, Egerbe, Gyöngyösre, megszemlélte az itt elhelyezett csapatokat és fogadta a hatóságok és

testületek üdvözlését. Szmrecsányi Lajos egri érsek főkáptalanja társágában fogadta az érseki díszfogaton érkező »fővezért« és meleg szavakkal üdvözölte »a magyar nemzeti hadsereg megalapítóját«. Este 40 terítékes vacsorát adott az érsek, s felköszöntőt mondott arra a Horthy Miklósról, aki eszközökben nem válogatva, fegyveres seregeire és az antant támogatására hagyatkozva, a finánctóke és a nagybirtok legvérengzőbb hatalomravágyó képviselőjeként tört diktatori hatalomra [74]. Az egri főkáptalan e látogatás alkalmával 100 ezer koronát ajánlott fel a nemzeti hadsereg céljaira [75].

A Heves megyei klerikális reakció a legszégyenteljesebb módon támogatta az ellenforradalmat. 1919. augusztus 22-én Eger város képviselőtestülete egyhangúlag a város díszpolgárává választotta Szmrecsányi Lajos egri érseket, ugyanakkor egyhangú határozattal törölte Eger város díszpolgárai sorából gróf Károlyi Mihályt, mint a magyar nemzet »megrontóját« [76]. Az Egri Egyházmegyei Közlöny örömeinek adott kifejezést, hogy »a sötét emlékezetű rémuralom immár a múltté... és elérkezett végre a szabadulás órája« [77]. Szmrecsányi Lajos érsek a székvárosi papságnak 1919. október 23-án tartott első gyűlésén a papság »korszerű« feladatairól szólva, többek között ezeket mondta: »... A munka, mely reánk vár, nem kisebb a honalapítás munkájánál, melyhez nem foghatunk ötletszerűen szétfecsérelt, hanem csak egyesített erővel. Nekünk is, mint a Makkabuscusok nemes nemzetségének, elszánva kell lennünk arra, hogy kiemeljük nemzetünket a gyalázatból és harcoljunk a mi népünkért és szentélyünkért« [78].

A Tanácsköztársaság bukása után azonnal megkezdte működését Egerben a klérus vezetésével az Egri Kaszinó, a Katolikus Kör, a Keresztény Iparoskör, a Földműves Olvasóköri és a Katolikus Legényegylet, a Mária-Kongregáció és egyéb katolikus egyesület [79]. A klérus propagandát fejtett ki annak érdekében, hogy a nemzet »vezető osztályai« tömörüljenek a MOVE-ba, az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligába, az Ébredő Magyarok Egyesületébe, a Magyar Asszonyok Szövetségébe, de a fiatal nemzedék, az ifjúság eszét, lelkét, akaratát, szívét, játékát, sportját, dalát, erkölcsét is szerette volna »a nemzeti élet szolgálatába« állítani [80]. A papság azt igyekezett bizonygatni, hogy a »keresztény kurzus« nem büntetőexpedíció a forradalmak, a kommunizmus bűnőseivel szemben, hanem »erkölcsi megújulás« [81]. Lázasan kereste a »szérumokat« a kommunizmus ellen [82].

A »keresztény« jelszó segítségével — nacionalista és antiszemita demagógiával kísérve — igyekezett szembeállítani a parasztságot és a városi kispolgárságot az internacionalista szellemű, hősies múltú proletariátussal. Nagy János, Eger pap képviselője, egyik cikkében amiatt panaszkodik, hogy »eddig csak egyetlen eggyel találkoztam a föld népe közül, aki magyar lelkének fájdmával csak arra kért, hogy arról beszéljek, miképp szerezhetjük vissza országunk határát«. A »föld népe« tehát Nagy János képviselő szerint sem volt sovíniszta, de az urak szerették volna belecsepegtetni a sovínizmus, a revizionizmus mérgét. A pap képviselő leplezetlenül azt is elárulja, hogy miért. »Ez az egy

emberem nem kért sem földet, sem fát, sem állást, sem mást, csak a hazát...» [83].

A kommunista szellemi termékek (röpiratok, könyvek stb.) beadására már Georgescu román királyi százados felhívta a megye lakosságát [84]. Majd 1919. októberében megalakult az Egri Keresztény Sajtószövetkezet, amelyet a klérus propaganda-irodának szánt a »hazafias és vallásos« szellem felrázására, megszilárdítására [85]. E propaganda-vállalatnál — amelynek elnöke Dutkay Pál apátkanonok lett — csakis keresztény napilapokat (Nemzeti Újság, Szózat, Új Barázda, Új Nemzedék, Virradat, Népakarat, Budapesti Hírlap, stb.), heti folyóiratokat (Képes Krónika, Herkó Páter, Magyar Törekvés, Magyar Élet, Gondolat stb.) és különféle ellenforradalmi röpiratokat lehetett vásárolni [86]. A helyi katolikus orgánusok újra megjelentek, mint pl. az Egri Népújság, az Egri Egyházmegyei Közlöny, a Gyöngyösi Katholikus Egyházi Tudósító (főszerkesztője Bozsik Pál plébános). Ugyanakkor a klerikális reakció kigyót-békát kiáltott az ún. »destruktív« sajtóra. Aki a Népszavát, a Pesti Hírlapot, vagy esetleg az Estet és a Világot olvasta, vagy ha a zsebében meglátták az utcán, örülhetett, ha meg nem verték az ellenforradalom »kultúrlovagjai« [87].

A Heves megyei klérus örömmel vállalta, hogy segíti a keresztényszocialista szakszervezetek létrehozását, vagyis »keresztényi« alapon ellenforradalmi tömegbázis megteremtését a munkásosztály soraiban. Egerben már 1919. augusztus 24-én megalakult a keresztény-szocialista párt megyei szervező bizottsága. A klerikális Egri Népújság szerint »a magyar munkásokat a szociáldemokrata-kommunizmus meggyalázta... és lemossa, ha szervezkednek a keresztény-szocializmus tiszta zaszlaja alatt [88]. Októberben már a gyöngyösi és hatvani kerületben is erősen folyt a párt szervezkedése. Gyöngyösön a szervezkedés élén Bozsik Pál, a proletárdiktatúra idején bebörtönzött plébános állott [89]. A pártvezetőség Egerben elhatározta, hogy megalakítja a keresztényszocialista Földművesek és Kisgazdák Országos Szakszervezetének helyi csoportját, hogy »megóvjá« a parasztokat »a kommunista sztrájk kellemetlenségétől« [90].

De a klérus minden propagandája ellenére is »a kommunista uradalomnak hatása — jelenti 1921. januárjában a dohánygyár igazgatója Egerből — még mindig megérezhető a munkásság viselkedésén, s hosszú, erélyes bánásmód és a viszonyoknak lehető leghumánusabb elbírálása vezetheti vissza a munkásokat arra a nivóra, melyről lelketlen agitátorok... letérítették« [91]. Az egri hóstyákon szélteben-hosszában izgattak a sorozásra felszólított hadkötelesek között. Amíg a klerikális Egri Népújság úgy üdvözölte egyik cikkében a magyar nemzeti hadsereget, mint »hazánk biztató reménysugarát, létünk, függetlenségünk biztos oszlopát, s jövő nagyságunk zálogát« [92], addig a nép fiai vonakodtak a sorozáson megjelenni, s a sorozási plakátokat leszaggatták [93]. A csendőrség elfogta a sorozás ellen izgatók közül Veres Kálmán, Ádám Miklós cipészeket és Dedinszki János pincért. Veres Kálmán Egerben december elején a sorozóhelyiség előtt, mintegy 60—80 hadkötelest a következő kijelentést intézte: »Nekem is ma kellene menni, de nem

megyek. Szamar az, aki megy. Menjenek az urak és a papok!» A bíróság Verest három évi börtönre ítélte ezért a kijelentéséért [94]. A miskolci katonai körletparancsnokság 1920. január 4-i távirata szerint »Heves megyében Huszárvecs község lakossága a sorozáson való megjelenést megtagadta«. Az ellenszegülő lakosságot karhatalom állította elő a sorozásra [95]. A bíróság 1920. februárjában Bóta József egri földművest azért vonta felelősségre, mert a putnoki vonaton egy nagy utazó társasághoz azt a felhívást intézte, hogy »sorozásra nem kell menni«. Bóta két havi fogházat kapott [96].

1920. januárjában a terrorválasztás credményeképpen az egri választókerületben dr. Nagy János teológiai tanár, a keresztény nemzeti egyesülés pártja jelöltje, a gyöngyösi kerületben dr. Bozsik Pál plébános, a hatvani kerületben dr. Somogyi István gyöngyösi ügyvéd, a keresztény nemzeti egyesülés pártja jelöltje, a hevesi kerületben Mayer János államtitkár, a kiskazdapárt jelöltje, a pétervásári kerületben Plósz István aldebrői kiskazdapárti földbirtokos és a tiszafüredi kerületben Vedlik Béla kiskazdapárti tiszánai községi főjegyző kerültek be a nemzetgyűlésbe. A Keresztény Nemzeti Egyesülés 32 740 és a kiskazdapárt 53 033 szavazatot kapott Heves megyében [97]. Horthy Miklóst a különítményes bandák segédletével 1920. március 1-én államfővé, kormányzóvá választotta a parlament. A magyar nép legelvetemültebb hóhéra, az ellenforradalom legvérengzőbb különítményeinek vezére lett Magyarország fasiszta diktátora, aki április 11-én újból ellátogatott Egerbe, hogy részt vegyen a nemzeti hadsereg eskütételén.

Miközben a helyőrség, az újonnan felállított 14. gyalogezred zászlót szenteltetett a törvényszéki palota közelében lévő vásártéren, az egri börtönökben kommunisták százai raboskodtak. Az ügyészség jóval az ünnepély megkezdése előtt a politikai foglyokat a vásártérre néző oldalról mind áttelepítette a fogház ellenkező oldalára, hogy a rabok, ha netalán szándékukban volna, akkor se zavarhassák az ünnepséget. Fehér tisztek (akik erről az egész áttelepítésről nem tudtak) mégis hallani vélték, hogy a rabok a Himnusz éneklése közben az Internacionálét dúdolták. Valószínűnek tarthatjuk, hogy a fehérek részéről provokáció történt; egy jóhangú énekest felbéreltek, hogy a törvényszék ablakából énekelje az Internacionálét. Ez az aljas provokáció szolgáltatott aztán ürügyet a foglyokkal való újabb kíméletlenségekre. A fogház három napos katonai megszállás alá került. A fogházőröket állig felfegyverzett katonák váltották fel. Három nap, három éjjel sem étel, sem ivóvíz, sem pedig mosdóvíz nem állt a foglyok rendelkezésére. Közben a fehér tisztek kedvükre komiszkodtak, verekedtek. Giffka Ferencet arcul verték, hogy vért köpött. Cseglédi Lajos volt fogházőrön próbaakasztást hajtottak végre. Csirmaz Dezső, volt forradalmi törvényszéki bírónak kihallgatása közben lovaglóstor nyelével verték az ujja hegyét [98].

Heves vármegye közigazgatási bizottságának 1920. április 12-én tartott rendes gyűléséről levelet írtak a belügyminiszternek, amelyben mint való tényről számoltak be az április 11-i provokációról, s arra kérték a minisztert, hogy »a legsürgősebben intézkedjék az ügyészségnél letartóztatásban lévő kommunisták szigorúbb bánásmódban leendő

részesítése, általában a velük szemben követendő legszigorúbb eljárás életbeléptetése iránt... Ugyancsak lehetetlen állapotok azok, amelyek a várban és a régi vármegyeházán internált kommunista-gyanús egyének őrzésénél tapasztalhatók. Ezek az egyének akkor szöknek el, amikor akarnak...» [99]. A belügyminisztérium a Heves megyei közigazgatási bizottságnak 1920. április 12-én tartott üléséből előterjesztett jelentését vizsgálat tárgyává tette, s megállapította, hogy »a kommunista ügyek elintézése, az ítéletek végrehajtása és a foglyokkal való bánásmód terén szabálytalanság nem fordult elő« [100].

A helybeli fehér hatalmasságok azonban nem nyugodtak bele, hogy a belügyminisztérium csak a »kisebb fokú hiányok és szabálytalanságok megszüntetése iránt« intézkedett. Május elsején a törvényszéki fogház újabb katonai megszállás alá került. Ez azonban már nem három napig, hanem teljes egy hónapig tartott. A fogház őrszemélyzetét, mint megbízhatatlant, végkép szélnek eresztették. Ezentúl szuronyos, kézigrántos katonák látták el az őrszolgálatot. Az ellenforradalom tömegmészárlásra készülődött. Mivel azonban közvetlen békekötés előtt állott az ország, a gáztett kieszelői célszerűbbnek látták jobb időkre hagyni a terv kivitelezését.

Az egri ötös tanács két kommunistát ítelt halálra. Az egyik Nemecz József volt, a gyöngyösi karhatalmi parancsnok a Tanácsköztársaság idején, a másik Nagy József, a Debrecenben alakult egyik munkászászlóalj parancsnoka.

Nemecz József a május 2-i gyöngyösi ellenforradalom leverése miatt kapta a halálos ítéletet, elnöke volt a gyöngyösi forradalmi törvényszéknek. Miután megérkezett a kormányzó leirata, amely szerint Nemecz József ügyében kegyelmezési jogát nem kívánja gyakorolni, 1920. július 29-én végrehajtották rajta az ítéletet. Nemecz meglepő nyugalommal viselte sorsát. Midőn közölték vele, hogy immár legfelső helyen is szabad folyást engedtek a törvény szigorú alkalmazásának, kihúzta magát, s a vele szemben álló rabírnoknak kemény hangon oda kiáltotta: »Engem ne sajnáljatok barátaim! Fő az, hogy a Szovjetunió él és virágzik. Ti még megéritek a világforradalmat!« [101]. Nemecz a Kommünt éltetve bátran halt meg. Még a klerikális Egri Népújság is kénytelen elismerni, hogy »az önuralomnak... iskolapéldáját adta. Konok arccal, a megbánás legcsekélyebb jele nélkül lépett az akasztófa alá a világforradalom mérgezett lelkű bajnoka« [102].

Nagy Józsefet szintén az egri fogház udvarán akasztották fel 1921. február 19-én. Éppen olyan bátran nézett szembe a halállal, mint Nemecz. Nagy József a románokkal folyvást harcolva, április végén Poroszlónál kelt át csapataival a Tiszán. A környék ekkor már tele volt ellenforradalmárokkal. Borsodivánkán a segédjegyző szervezte a fehéreket. A rábolypusztai egri főkapitányi gazdaság intézője élelemmel, igavonó állatokkal segítette a burzsoá román csapatokat. Ezért az intézőt, mint hazaárulót, Nagy József parancsára május 3-án agyonlőtték. A debreceni születésű 28 éves Nagy József ugyanolyan »dacos fanatizmus« viselte sorsát, mint a halálban társa, »a megindultság és megbánás legkisebb jele nélkül« [103]. Nemecz mellé, a Hatvani-temető

árkában temették el Egerben. Sokáig nap mint nap piros szekfű virított mind a két síron. A piros szekfűket maga a temetőőr csempészte a sírokra temetőzárás után. Mindkét mártír dízsírhelyet kapott 1948. dec. 1-én a megyei pártház előtt, a szocialista vértanúk emlékműve két oldalán.

Az egri Várba internáltakat időnként kisebb-nagyobb csoportokban dunántúli gyűjtőtáborba szállították. Az első csoportot, mintegy 160 személyt, 1920. január elején indították útnak Hajmáskérre. Még ugyanazon év tavaszán azonban Hajmáskérről Zalaegerszeg mellé helyezték át a tábort. Itt a politikai foglyok zöme budapesti volt, de létszám tekintetében rögtön Heves megye következett a főváros után. A szerencsétlen internáltak sorsát az alábbiakban rajzolta meg a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének felhívása a nemzetközi proletariátushoz: »... Már ez év (1920.) elején 9000 férfi és nő volt a hajmáskéri, 4000 a csepeli, 2400 a zalaegerszegi, 2000 az egri, 3000 a ceglédi és 2000 a komárom-homokhegyi foglytáborban. Összesen 50 000 férfit és nőt fogtak el. A fogházak a városokban túlszűfoltak. A foglyokat a legkegyetlenebb és legraffináltabb módon kínozzák. 5000 munkást már ez év elején halálra »ítéltek«. A tiszti bandák sokezer embert előzetes bírói eljárás nélkül lemészároltak. Ezrek pusztulnak el lassú éhhalállal, a silány táplálkozás és betegség miatt. A reakciós tiszti különítmények mindenhatók. Aki a kezükbe kerül, elveszett; áldozataikat megkínozzák, azután agyonverik. Megtörtént, hogy a szerencsétleneket megskalpolták, karjukat, lábukat eltörték, kényszerítették őket, hogy saját ürüléküket meg egyék, vagy emberhúst egyenek. Férfiakat kiheréltek, másoknak nemzőszerveit kövekkel zúzták össze... Férfjeket és apákat feleségük és gyermekeik szemeláttára kínozták és gyilkolták le, asszonyokat és leányokat férjük és apjuk szemeláttára becestelenítették meg...« [104].

De azért a szerencsétlen áldozatok nem veszítették el reményüket. A börtön népe Kelet felől várta a szabadítót. »Nézd csak, nézd csak, Kelet felől fúj, süvölt a fergeteg...« A várakozás, a reménykedés talán soha sem volt nagyobb, mint 1920 nyarán, a lengyel intervenció idején. Az egri megyeháza börtönének ismeretlen poétája az alábbi versben fejezi ki a szerencsétlen rabok reménykedését: [104a]

»Rab vagyok, rab vagyok,
A vármegye rabja,
Rámnehezedik
Hatalom vaskarja;
Kínok között fekszem,
Bánat között élek,
Hiába is kérdem,
Hogy még meddig élek!

Sötét börtönömet
A szél általjárja,
Megrázza az ajtót,
Csikorog a zárja;
De nem nyílik az ki,
Mert száz lakat tartja,
Mért nincs hát a rabnak
Acélból a karja!

Ha lesz majd a rabnak
Acélból a karja,
Szétzúzza a börtönt,
Bár száz lakat tartja.
Szétzúzza a börtönt,
Uri huncutságot,
Igazság legyőzi
A rabszolgaságot.

Istenem, istenem!
Bosszúálló isten!
Hamisak törvénye
Téged mért nem ismer!
Mért nem sújt le rájuk
Bosszúzó villámod,
A sok gazember közt
Tennél igazságot.

Az ellenforradalom felülkerekedése, a tőkés tulajdon helyreállítása együtt járt a nép nagy tömegeinek életszínvonalára ellen intézett brutális támadással. A munkabéreket leszorították, a közalkalmazottak fizetését leszállították, a Tanácsköztársaság idején folyósított munkanélküli segélyt megszüntették. A Heves megyei alispán a cseléd- és munkabérek a Tanácsköztársaság bukása után közvetlenül 20—30 százalékkal csökkentette, ugyancsak »szabályozta«, illetve csökkentette a szüreti munkabéreket is [106]. A Tanácsköztársaság idején megállapított kollektív szerződéseket az alispán »a termelés és közellátás biztosítására« hivatkozva, megváltoztatta és 1919. augusztus 18-án a munkabérek az alábbi módon »szabályozta«:

A harmadik negyedévi terményjárandóságokat még a kollektív szerződés megállapítása szerint kell kiadni, a készpénz járandóságok az 1919. január 1-én fennálló megállapodás szerint fizetendőek ki, a negyed végével. A tehéntartás ott, ahol az már az 1919. évet megelőzőleg szokásban volt, ugyanúgy meghagyandó, más helyeken az 1919. év eleji állapotok az irányadók. Ugyanez áll a tehéntartás helyett adott tejkonvencióra is. A terményföldek (kukorica, burgonya stb.) termését egész mennyiségben ki kell adni. A negyedik negyedévi cselédbérekre az 1919. év elején a gazdaságban fennálló bérek maradtak irányadók.

Az alispán az aratórész kiadását a következőkben állapította meg: Ahol a gazdaság a kollektív szerződés megjelenését megelőzőleg kötött aratási szerződést, ott ennek a megállapodásnak a feltételei maradnak érvényben. Ahol a gazdaság a kollektív szerződés kiadása előtt nem tudott aratókat szerződtetni és az aratást csak a kollektív szerződés alapján tudta biztosítani, ott a kollektív szerződés pontjai érvényesek. De ebben az esetben az aratók a terményföldek után ugyanolyan szolgáltatásokat tartoznak végezni, mint az a korábbi években szokásban volt. Ugyanez érvényes az aratórész cséplésére és behordására nézve is.

A napszámbérek megállapítását illetőleg az alispán elrendelte, hogy a járási főszolgabíró (polgármester) a járási mezőgazdasági bizottság útján a vármegyei gazdasági felügyelő segítségével sürgősen állapítsa meg járása területére a napszámbéreket és ezt közegeivel kihirdetés végett azonnal közölje [107].

Az alispán rendelkezése igen nagy elégedetlenséget okozott a munkásság körében [108]. Az infláció következtében a széleskörű spekuláció, a »lánckereskedelem« szípolozta a soványabbra szabott keresettel rendelkező dolgozó népet [109]. Már 1919. október elején súlyos élelmezési nehézségek merültek fel a korona romlása, másrészt pedig a szállítási nehézségek miatt. Megyénkben rossz volt az 1919. évi búzatermés, burgonya is alig termett. Az állatállomány megcsappant, különösen a szarvasmarha és a sertés. Az imperialista román megszálló csapatok mindent elrekviráltak, amihez csak hozzáférhettek [110]. A hatóságok még a szükséges vetőmagot sem tudták biztosítani. A közéleti állapotok 1920 telén olyan elszomorító képet nyújtottak megyénkben, hogy a vármegye urai is komoly bajoktól tartottak, ha közben segítség nem érkezik [111]. A liszttel el nem látottak számát az alispáni jelentés április hó folyamán már 60 000-re becsülte [112]. A közellátás problé-

máját csak úgy tudták valahogy megoldani, hogy fejadagokat utaltak ki az egyes családoknak [113]. Az árak egyre emelkedtek, s a korona árfolyama egyre esett.

A pénz elértéktelenedése miatt nagy idegesség kapott lábra. Rém-hírek terjedtek el a devalválásról, új pénz kibocsátásáról, lebélyegzéséről, kényszerkölcsönről stb. Ezért mindenki félt a pénztől, s a leglehetőlenebb árakon vásárolt össze mindenféle haszontalan holmit abban a meggyőződésben, hogy annak több az értéke, mint a pénznek. Arattak a lánckereskedők és a valutaspekulánsok [114]. Megindult az ún. »battyuzás«; a városi ember kigyalogolt falura és ruháját váltotta fel élelmiszerekre [115]. Vasárnap délutánonként sűrű rajokban húzódtak Eger lakói a szomszédos falvakba — »teperni«. Nagy batyukkal mentek, kicsivel jöttek vissza [116].

A lakáskérdés, főként Egerben és Gyöngyösön, szinte vigasztalan volt. De még szükséglakások építésére sem lehetett gondolni, mert nem volt építőanyag [117]. A hűvös idők beálltával még inkább elviselhetlenné vált a lakáshiány. A lakáshivatalt valósággal megostromolták a hajléktalanok. Az állomás pedig népes volt a vasúti kocsikban lakó menekültekkel. Főleg Csehszlovákiából kiutasított hivatalnokok tengettek ott életüket. De olyanok is akadtak, akik egy-egy iskola padjain húzták meg magukat, vagy a kapuk alatt aludták át a hideg őszi éjszakákat [118]. Igen súlyos időket élt át különösen a városi lakosság, de még inkább a letartóztatott kommunisták hozzátartozói. A társadalmi bojkott rájuk is kiterjedt. Munkát nem kaptak, szegény-segélyezésben nem részesültek. Mivel képtelenek voltak lakbért fizetni, kiszorultak mind a város peremére. Nem egy család pincegádjában vagy roskatag szőlőkunyhóban húzta meg magát [119]. Egerben 1921-ben társadalmi akció útján »a nyomor enyhítése céljából« négy hónapig népkonyha működött [120].

De nemcsak a városokat ülte meg a nyomor, hanem a falvakat is. Sarud község elöljáróságától az alispán a következő jelentést kapta: »Az Észak-Amerikába való kivándorlás itt nagyobb mérveket akar ölteni, s amint félfülhegygel hallom, nemcsak egyesek, hanem egész családok szándékoznak kivándorolni, s azok is, akik most néhány száz-ezer koronával hazajöttek, családotól együtt vissza ki akarnak menni, s a kint lévők pedig a hozzátartozójukat vitetik ki inkább, minthogy hazajönnének. A nép földéhes — bizalmasan jelentem az alispán úrnak —, hogy általános elkeseredést szül, miszerint a nép itt nem tud hasznos földhöz hozzájutni, örökáron pedig annál kevésbé, mert eladó föld nincs...« [121]. Az alispán azonnal helyszíni vizsgálatot rendelt el az ügyben a szatmári püspöki uradalom harapófogójában sínylődő Sarud községben, ahol természetesen az derült ki, »hogy a panasz alapja a forradalom által elkapott lakosság szertelen igénye.«

A világi és egyházi földesurakat nagy nyugtalansággal töltötte el a falusi szegénység földkövetelése és az ellenforradalom földreform-demagógiája. Ennek szellemében írt fel Heves vármegye törvényhatósági bizottsága 1920. október havában a nemzetgyűlés elnökségéhez: »...mérlegelve az ország súlyos helyzetét, megfontolva azon nehézsé-

geket, melyekkel egy radikális földbirtokreform esetleges megvalósítása folytán a többtermelésre hárulnának, azon véleményének ad kifejezést, hogy ezen nagy fontosságú kérdést csak a legnagyobb tapintattal és mérséklettel szabad kezelni«. A megye törvényhatósági bizottsága arra kérte a nemzetgyűlést, hogy »a nagybirtok túlságos felaprózását minden körülmények között akadályozza meg« [122]. A klérus a nagybirtokos osztállyal együtt a földreform-demagógia mielőbbi levezetését és óriási birtokainak minél teljesebb megóvását kívánta biztosítani.

A dolgozó parasztság zömében nagy várakozással tekintett a földreform elé, de az uralkodóosztály arra törekedett, hogy a lehető legalacsonyabbra szorítsa le a földigénylők számát, s hosszas huza-vona után csupán látszat-földreformot hajtott végre. Az 1920. évi 36. tc. alapján végrehajtott »Nagyatádi-féle földreform« Heves megyében 36 350 kat. holddal csökkentette a nagybirtok összes területét. Ez a földmennyiség, vagyis a juttatott földek és házhelyek együttes területe a megyei összes földbirtok területének csupán 5 százalékát, az összes szántóföld-területnek pedig 10 százalékát jelentette. Heves megyében is alapjában véve érintetlenül maradt a nagybirtokrendszer. A parasztság évszázados sóvárgása és küzdelme a föld után egészen 1945-ig kielégítetlen maradt [123].

Nemcsak a gazdasági, szociális viszonyok lezüllöttsége vádolta Heves megyében a fehér terroristákat, hanem a kulturális elesettség is. Az állami tanfelügyelőség, ahelyett, hogy a megye elmaradott elemi iskoláztatásán próbált volna segíteni, a proletárdiktatúra idején magukat »exponált« pedagógusok megbüntetésével foglalatoskodott elsősorban. Alpáry Lajos áll. tanfelügyelőnek a közigazgatási bizottsághoz 1919. szeptemberében benyújtott jelentése szerint a tanítók közül igen sokan a proletárdiktatúra hívei közé szegődtek. Ezért a fehér terror idején több pedagógust — főleg tanítót — elmozdítottak állásából, mint pl. dr. Kalovits Alajost, aki a Tanácsköztársaság idején a megyei művelődési osztálynak volt a vezetője, Joó György hatvani áll. elemi iskolai tanítót, Gállné, Vojtsek Irma gyöngyösi tanítónőt stb. A kommunista diákok ellen lefolytatott vizsgálatok eredményeképpen az egri főreáliskolai tanulók közül Vermes Bélát kizárták az ország összes középiskoláiból, többeket pedig csak a helybeli reáliskolából. A ciszterciek egri főgimnáziumából Berkes György, Endre Emil, István László, Óvári János és Ferenc nevű tanulókat zárták ki [124].

A világháború alatt a tanítóságnak több mint a fele hadba vonult, az iskolatermeket katonai és más egyéb célokra vették igénybe. Azokban az iskolákban pedig, melyek a tanítás rendelkezésére álltak, fűtőanyag hiányában hónapokon át szünetelt a tanítás [125]. Heves vármegyében volt 1920-ban összesen 117 népiskola, de ezek közül csak 19 volt megfelelő állapotban. 82 iskolában kevés a tanterem és a meglévők is rosszak, dűledezők, egészségtelenek és sötétek, csak a betegségek csíráit terjesztették. A beiskolázás igen gyenge eredményekkel járt. Ha beköszöntött a tavasz, az iskolák napról-napra néptelenebbé váltak, mivel a gyermekeket befogták a mezei munkákra. Vizsgák felé már alig lézengett egy-két tanuló a falusi elemi iskolákban [126].

A Heves megyei dolgozó nép nem felejtette el a dicsőséges Tanácsköztársaságot. A munkások a gátlástalan fehér terror ellenére harcba szálltak a tőkés támadással szemben. A kommunisták szervezett mozgalma, az illegális magyarországi kommunista párt, alig másfél évvel a szörnyű csapás után, újra felemelte a magyar proletariátus forradalmi lobogóját. A magyar kommunista párt bécsi szervezetének segítségével megindult az első tervszerű illegális kommunista szervezkedés Magyarországon. Az illegális pártszervező munkát ebben az időben Andics Erzsébet, Berei Andor és Vas Zoltán elvtársak vezették. Az épülő kommunista pártszervezetek ebben az időben elsősorban propagandatevékenységet fejtettek ki és erőteljes harcot indítottak a szociáldemokrácia reformista ideológiája és az ellenforradalom nyílt kiszolgálásának áruló gyakorlata ellen [127].

A felvidéki demarkációs vonal menti vidék hangulatképe 1920. augusztus hó végén arról győzhette meg a magyar uralkodó köröket, hogy »az ipari- és bányamunkások érzései sem nemzeti szempontból, sem a kommunista iránytól való eltávolodás szempontjából meg nem felelő. Keresztény-szocialista kevés van köztük, egy részük közömbös, másik részük épp hajlamos a bolsevizmusra...« [128]. A kezdeti időben szervezeti életről beszélni sem lehetett. Ezekben az időkben az egeri munkások az Érsek-kertben tudtak egymással találkozni veszélymentesen, vagy ketten-hárman a félreesőbb utcákban, hogy kicseréljék híreiket és bizalmat, bátorságot, erőt merítsenek egymástól [129]. Még csak az első lépéseket tette meg a kommunista pártépítő munka, a megye urai már ettől is megrettentek. Heves megye közigazgatási bizottsági ülésén dr. Bobory György elnöklő főispán-kormánybiztos 1920. április 13-án rámutatott arra, hogy »a kormány erélytelen intézkedései következtében a kommunisták úgyszólván veszély nélkül fejthetik ki átkos propagandájukat«. Javasolta, hogy a közigazgatási bizottság forduljon felirattal a belügyminiszterhez, melyben kéri, hogy »a kommunisták ellen a legszigorúbb rendszabályok alkalmaztassanak« [130].

Eger és Gyöngyös város képviselőtestülete elhatározta a szabadkőműves páholyok megszüntetését és vagyonuk elkobzását [131]. 1920. május 30-án Bobory György főispán felszólító rendeletére a rendőrség lefoglalta a gyöngyösi »Akác a Mátraalján« nevű szabadkőműves páholy irattárát, jelvényeit, továbbá egész ingó és ingatlan vagyonát [132].

1920. február 27-én a hatvani palagvár munkásai órabértöbblet követelés címén sztrájkba léptek. Hiába volt minden egyezkedési kísérlet, tárgyalás, a munkát csak beszüntették. Előbb azonban a gépeket teletömtek feldolgozásra váró cementanyaggal, ami ilymódon tönrement, s a gépek is megrongálódtak. Ezután a munkások dorongokkal szerelték fel magukat, s így cirkáltak egész nap a gyár körül, hogy eltávolítsák az esetleges sztrájktörőket. A sztrájk egybeesett a többrendbeli »izgatással és kommunista üzelmekkel« vádolt Vigh Vilmos palagvári igazgató letartóztatásával. Az ún. »felbűjtőkat«, Angyal Zoltánt és Zachorák Istvánt internálták, a többi letartóztatott munkást szabadlára helyezték [133].

Bobory György, Heves vármegye főispánja, 1920. október 1-én

az alábbi bizalmas levelet juttatta el a megyei alispán kezéhez: »... arról értesültem, hogy Heves vármegyében nagyszámú wieni kommunista agitátor, továbbá egyenesen ezen célból hazaküldött volt orosz fogoly a lakosság, de különösen a bevonult legénység családja körében erős hadsereg-ellenes, vörös-irányú agitációt fejt ki. Jóllehet a beérkezett jelentések szerint az állapítható meg, hogy a vármegyében nyílt kommunista izgatás nem folyik, mégis a szombathelyi huszárezred ebben találja a magyarázatát annak, hogy az ezred Heves megyei legénysége a nemzeti ügyünk iránt teljes közömbösséggel viselkedik, s ámbár a magasabb korosztályhoz tartoznak, hosszas békekiképzésben részesültek, szolgálatukat önállóan, állandó ellenőrzés nélkül mégsem látják el. Felkérem Alispán Urat, szíveskedjék a járási főszolgabírákat utasítani, hogy azok a jegyzői értekezleten hívják fel a jegyzőket, hogy a községi nemzetvédelmi alakulatok bevonásával az ily irányú mozgalmakat legéberebb figyelemmel kísérjék, s az e téren tapasztalt legcsekélyebb jelenséget hozzám telefonon, személyesen vagy írásban azonnal jelentsék be« [134].

Az 1921. évi politikai helyzetet a szovjetellenes intervenció kudarca, az uralkodó osztályok félelme a nemzetközi forradalomtól, ugyanakkor a munkásság ellenállásának a növekedése és a kommunista mozgalom erősödése jellemezte. Nem egy Heves megyei faluban fordult elő, hogy automobil futott végig az utcán, s a röpiratok százai repültek le a gépkocsiról, amelyekben — az uralkodó körök véleménye szerint — »a legotrombább izgatás foglaltatott« [135].

A fehér terror súlyos csapást mért a Heves megyei munkásmozgalomra is, de a munkásság hamar felocsudott kábultságából. A Tanácsköztársaságot letiporta az imperialista túlerő, de a dolgozó nép többé nem felejtette el, hogy ha rövid időre is, de egyszer már képes volt lerázni magáról a kizsákmányolás igáját. Az egri dohánygyár igazgatója 1921. január 13-án írja: »... a kommunista uralomnak hatása még mindig megérezhető a munkásság viselkedésén.« [136]. Az aléltság nem tartott sokáig, mert 1922-ben, ha nem is szervezetten, nem is egységesen ugyan, de már voltak megyénkben kőműves és cipész bérmozgalmak — egyes műhelyeken belüli leállások —, amelyek már a munkások öntudatosodását, a letargiából való felébredését bizonyítják [137]. A munkásság és a dolgozó parasztság nem szűnt meg tovább harcolni a Horthy-fasizmus ellen.

J E G Y Z E T E K

- [1] *Nemes Dezső*: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919—1921. Bp. 1953. 9—18. l.
- [2] *Nagy József*: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hadmozdulatai Heves megye területén. Kézirat.
- [3] *Egri Népjátság* (ENU) 1921. júl. 30.
- [4] ENU 1921. júl. 31.
- [5] *Heves Vármegye Hivatalos Lapja* (HVHL) 1919. október 2. Alispáni jelentés.
- [6] ENU 1921. aug. 3.
- [7] *Egri Állami Levéltár* (EÁL). Tanácsköztársasági iratok (Tk. iratok). Eger állomás szereplése a Népköztársaság és a Tanácsköztársaság idejében.
- [8] HVHL 1919. okt. 2.

- [9] Zbiskó Károly visszaemlékezései. Kézirat.
- [10] ENU 1921. aug. 4.
- [11] ENU 1919. aug. 7.
- [12] ENU 1919. aug. 7.
- [13] ENU 1919. aug. 7.
- [14] ENU 1919. aug. 8.
- [15] ENU 1919. aug. 7. HVHL 1919. aug. 14.
- [16] HVHL 1919. aug. 14.
- [17] ENU 1919. aug. 7.
- [18] ENU 1919. aug. 8.
- [19] D. Bachó László: Gyöngyös város 1918—19-ben. Gyöngyös, 1940. 189—190. l.
- [20] Uo. 190—191. l.
- [21] Bachó 196—197. l.
- [22] Bachó 191. l.
- [23] EAL Alispáni iratok, 11387/1919. alapsz. — 1919. aug. 21.
- [24] Zbiskó Károly visszaemlékezései. Kézirat.
- [25] Zbiskó Károly visszaemlékezései. Kézirat.
- [26] ENU 1919. aug. 10.
- [27] ENU 1919. aug. 7.
- [28] ENU 1919. aug. 9.
- [29] ENU 1919. aug. 10.
- [30] ENU 1919. aug. 12.
- [31] ENU 1919. aug. 17., aug. 19., aug. 22., aug. 26., szept. 12.
- [32] ENU 1919. aug. 19.
- [33] Bachó 192. l.
- [34] Kolacskovszky Lajos: A fehér terror Heves megyében. Kézirat.
- [35] Uo.
- [36] Békássy Jenő: Heves vármegye újjáépítése Trianon után. Bp. 1931. 67. l.
- [37] ENU 1919. aug. 15.
- [38] ENU 1919. aug. 22.
- [39] Zbiskó Károly visszaemlékezései. Kézirat.
- [40] Uo.
- [41] Kolacskovszky, A fehér terror.
- [42] EAL El. I. B. 6/7. sz. 1920.
- [43] MMI Archivum Heves m. Eger város közig. iratok, 1919. aug. 18.
- [44] ENU 1919. aug. 23.
- [45] ENU 1919. aug. 22.
- [46] ENU 1919. aug. 23.
- [47] Nemes Dezső: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919—1921. Bp. 1953. 174—175. l.
- [48] Kolacskovszky, A fehér terror.
- [49] Bachó 203 l.
- [50] Zbiskó Károly visszaemlékezései. Kézirat.
- [51] Kolacskovszky, A fehér terror.
- [52] ENU 1919. okt. 19.
- [53] ENU 1919. okt. 25.
- [54] Népszava 1919. nov. 7.
- [55] Budapesti Közlöny 1919. augusztus 20.
- [57] ENU 1919. nov. 6.
- [58] ENU 1919. dec. 7.
- [59] Kolacskovszky, A fehér terror.
- [60] ENU 1919. dec. 23.
- [61] ENU 1920. jan. 22.
- [62] ENU 1919. okt. 14.
- [63] ENU 1919. nov. 26.
- [64] HVHL 1920. jan. 1.
- [65] ENU 1919. nov. 18.
- [66] Bachó 196—202. l.
- [67] ENU 1919. aug. 22., okt. 14.

- [68] *Egri Egyházmegyei Közlöny* (EEMK) 1919. dec. 16.
- [69] 1919. nov. 16.
- [70] EÁL Alispáni iratok, 11387/1919. alapsz.
- [71] EÁL Alispáni iratok, 11387/1919. alapsz.
- [72] ENU 1919. nov. 18.
- [73] Békássy 18. l.
- [74] ENU 1919. dec. 11., dec. 12., dec. 16., HVHL 1920. jan. 1. Alispáni jelentés.
- [75] ENU 1919. dec. 12.
- [76] ENU 1919. aug. 22.
- [77] EEMK 1919. okt. 1.
- [78] EEMK 1919. nov. 1.
- [79] ENU 1919. aug. 7.
- [80] ENU 1921. febr. 25.
- [81] ENU 1921. márc. 2.
- [82] EEMK 1920. dec. 1., Pogány Bernát: Szérumok a kommunizmus ellen.
- [83] ENU 1920. május 23.
- [84] ENU 1919. aug. 8.
- [85] EEMK 1919. okt. 1.
- [86] EEMK 1919. dec. 1.
- [87] Zbiskó Károly visszaemlékezései. Kézirat.
- [88] ENU 1919. aug. 26—27.
- [89] EEMK 1919. okt. 1., Véber János: Gyöngyös a kommunizmus után, ENU 1919. okt. 12.
- [90] ENU 1919. nov. 27.
- [91] EÁL Eger városi lt. Tanácsközt. iratok, M. kir. dohánygyári igazgatóság. Adatok a bolsevizmus történetéhez, 1921. jan. 13.
- [92] ENU 1919. nov. 18.
- [93] ENU 1919. dec. 5.
- [94] ENU 1919. dec. 11.
- [95] Nemes, Az ellenforradalom hatalomrajutása 235. l.
- [96] ENU 1920. febr. 8.
- [97] ENU 1919. dec. 14., HVHL 1920. febr. 26.
- [98] Kolacskovszky, A fehér terror.
- [99] MMI Archivum Heves m. Közig. Biz. (5) 1921—26.
- [100] Uo.
- [101] Kolacskovszky, A fehér terror.
- [102] ENU 1920. júl. 29.
- [103] ENU 1921. február 20.
- [104] Nemes, Az ellenforradalom hatalomrajutása 365—366 l.
- [104]/a. Csirmaz Dezső 19-es kommunista, emlékezetből.
- [105] Kolacskovszky, A fehér terror.
- [106] HVHL 1919. okt. 2., Nemes, Az ellenforradalom hatalomrajutása 152. l.
- [107] EÁL Eger város polgármesteri iratok, 5687/1919. alapsz.
- [108] ENU 1919. okt. 2., 1921. jún. 5.
- [109] Nemes, Az ellenforradalom hatalomrajutása 40—47. l., Békássy 71—72. l.
- [110] ENU 1919. aug. 15., HVHL 1919. szept. 29. Alispáni jelentés.
- [111] HVHL 1920. jan. 29. Alispáni jelentés.
- [112] HVHL 1920. ápr. 15. Alispáni jelentés.
- [113] Békássy 71. sköv. l.
- [114] Uo. 72. l.
- [115] Békássy 26. l.
- [116] ENU 1919. okt. 9.
- [117] ENU 1919. okt. 3.
- [118] ENU 1919. okt. 22—23.
- [119] Kolacskovszky, A fehér terror.
- [120] ENU 1921. júl. 7., 1921. dec. 25.
- [121] HVHL 1920. márc. 11.
- [122] EÁL Közgy. jkv. 1920. Heves vármegye törvényhatósági bizottságától, 446—kgy./13 770/a. 1920.

- [123] Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 99. köt. Bp. 1936., 245. l.
- [124] HVHL 1919. okt. 9., Alpáry Lajos áll. tanfelügyelő előadó jelentése a köz-
igazgatási bizottsághoz; MMI Archivum Heves m. Közig. Bizottság (5),
1923—III—2604., Dr. Kalovits Alajos fegyelmi ügye, Uo. Közig. Biz. (5),
1921—26., Gállné, Vojtsek Irma fegyelmi ügye; ENU 1919. szept. 30. (az egri
kommunista diákokra).
- [125] ENU 1920. okt. 10.
- [126] ENU 1920. jan. 6.
- [127] Nemes, Az ellenforradalom hatalomrajutása 96—98. l.
- [128] MMI Archivum Heves m. Alispáni, 1920—16 810.
- [129] Zbiskó Károly visszaemlékezései. Kézirat.
- [130] ENU 1920. ápr. 13.
- [131] EÁL Tanácsközt. iratok, 1920. május 22.
- [132] ENU 1920. jún. 8.
- [133] ENU 1920. május 23.
- [134] EÁL Alispáni iratok, 16 494/920. alapsz.—1920. okt. 1.
- [135] ENU 1921. márc. 23.
- [136] EÁL Tanácsközt. iratok, 1921. jan. 13.
- [137] Zbiskó Károly visszaemlékezései. Kézirat.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE:

EÁL = Egri Allami Levéltár, Eger.
 EEMK = Egri Egyházmegyei Közlöny.
 ENU = Egri Népújság.
 HVHL = Heves vármegye Hivatalos Lapja.
 MMI = Magyar Munkásmozgalmi Intézet, Budapest.

SZÁNTÓ IMRE:

Die Schreckensherrschaft des weissen Terrors im Komitat Heves 1919—1921.

Der Aufsatz behandelt die Machtergreifung und die Greueltaten des weissen Terrors nach dem Sturz der Räterepublik im Komitat Heves. Auf der einen Seite wird die Terrorherrschaft der Herrenklassen, auf der anderen Seite aber die Leiden und das Märtyrertum der Kommunisten und anderer fortschrittlichen Menschen geschildert. Die klerikale Reaktion unterstützte auf die schändlichste Weise die Gegenrevolution. Der Klerus war bestrebt, zusammen mit den Grossgrundbesitzern, seine riesengrossen Latifundien durch Bodenreform-Demagogie und die Scheinbodenreform von Nagyatádi, vor den bodenhungrigen Bauern möglichst vollständig zubewahren.

Der Sieg der Gegenrevolution und die Wiederherstellung des kapitalistischen Privateigentums ging Hand in Hand mit einem brutalen Angriff auf das Lebensniveau der grossen Massen. Der weisse Terror bedeutete für die Arbeiterbewegung des Komitats Heves einen schweren Schlag. Die Arbeiterschaft und die kleinen Bauern erhielten sich aber bald von der Betäubung und setzten ihren Kampf gegen der Horthy-fasismus fort.